

Svenska kyrkan, det lutherska och ekumeniken

Svenska kyrkans identitet

GÖRAN BEXELL

Vad är en identitet? Den kan ses från psykologisk, sociologisk, historisk, etisk, filosofisk och teologisk eller annan synpunkt och svaren blir delvis olika. Det finns mycket teori om detta, som inte skall tas upp nu.

Jag utgår från följande uppfattning. Identiteten är inte bara en inre och statisk kärna och inte heller bara något som hela tiden förändras totalt. Identitet ser jag som en kontinuitet som är föränderlig. Den förändras främst genom de relationer man lever i under olika delar av livet. Ser man det så, blir identitet både något man har och får, både något som är en kontinuerlig identitet och en föränderlig.

Så tror jag man skall se också på en kyrkas identitet. En kyrkas tradition är en dynamisk storhet, som förnyas och ibland förändras samtidigt som traditionen måste förmedla det genuina, det givna religiösa budskapet. Identiteten är inte som ett cementblock utan som en levande människa som hela tiden ser sig själv i ljuset av växlande kulturella situationer och relationer och förnyas samtidigt som hon har en kontinuitet. Kyrkan vinner sin identitet på ett komplext sätt, men till det centrala och kontinuitetsskapande hör att identiteten ges henne genom hennes tro och praxis. Gudstjänsten liksom kyrkans sociala handlingar är sådana centrala identitetsgivare.

En luthersk kyrka skall inte se det så att identitet vinnas genom att först fastställa vad det lutherska är från början och sedan försöka vrida tillbaka kyrkans nuvarande status till hur det var på 1500-talet. Det strider mot vanlig historisk kunskap men också mot vad traditionen själv innebär.

En kyrkans identitet vinnas inte heller bara genom att kyrkan försöker bevara sin identitet. Det sker snarare i en dialektik mellan att bevara och ge upp. Jag tror att vetekornets lag är tillämpbar även här. I utgivande liv och inte i fast-

hållande, genom att dö bort från det gamla och ohållbara, tar kyrkan på nytt emot sin identitet från den som, enligt vad hennes tro säger, ger henne uppdraget. Det är en utgångspunkt för mitt bidrag här.

Det går givetvis inte att säga allt om ämnet. Jag har valt att inte skenbart försöka ge en överblick, att inte beskriva alla ekumeniska relationer, dialoger och överenskommelser och på så vis hamna i deskriptionens marker. Det finns en hel del god litteratur om detta.¹ Jag skall i stället lägga fram ett antal teser. Det är lättare att föra en diskussion, om det finns teser att hänga upp samtalet på. Jag utvecklar därför några synpunkter på ämnet i några teser.

Tes 1: Frågan om Svenska kyrkans identitet ställs nu på ett nytt och utmanande sätt.

Min första tes är att den nya sociala, kulturella och religiösa situationen tvingar fram ett nytänkande över frågan om Svenska kyrkans identitet.

Under det tidigare enhetssamhället från 1600-talet bestod Sverige i stort sett av en ganska homogen nation, en religion, en kyrka, ett folk. Det kristna var det lutherska och detta var också samhällets och statens moral.

Idag är nationens roll och religionens inflytande långt mindre, även om vi märker ett nytt intresse för andlighet. Sverige tillhör de mest sekulariserade länderna i världen. Kristendomen

¹ Jfr Lars Österlin, *Svenska kyrkan i profil. Ur engelskt och nordiskt perspektiv*, 1994, Lars Eckerdal, Birger Gerhardsson, Per Erik Persson, *Vad står Svenska kyrkan för?*, 1989, samt Per Erik Persson, «Svenska kyrkans grundläggande dokument — från 1983 till 1993», i *STK* häfte 1, 1994. Jfr också *Ecumenical Ventures in Ethics. Protestants Engage Pope Pauls II's Moral Encyclicals*, 1998, ed. R Hütter and Th Dieter.

är inte längre enda religion. Särskilt växer islam men också religionsliknande rörelser. Staten är icke-religiös och samhället relativt neutralt och präglad av större kulturell och religiös mångfald, dock ännu ej så stor som den förmodligen blir om 50 år.

I detta läge, när det kulturella och det kristna inte längre går hand i hand, framstår det kristna som en särskild åskådning och rörelse i samhället. Det finns dessutom flera kristna kyrkor och samfund. För allmänheten blir det tydligare att den lutherska kyrkofamiljen är bara en bland andra. Därmed uppkommer frågan vad som utmärker just det lutherska och en luthersk kyrka som Svenska kyrkan (förkortas här ibland SvK) sägs vara.

I denna situation är det således naturligt att frågan om Svenska kyrkans identitet ställs klart, både inifrån kyrkan själv i en självförståelseprocess och utifrån samhället, som vill veta vad kyrkan står för. Det är en fråga om hennes lutherska men framför allt kristna identitet och ekumeniska profil. Jag kan inte se annat än att detta är en stor utmaning för alla lutherska kyrkor och nu särskilt Svenska kyrkan.

Frågan är: Skall det lutherska arvet överges, nytolkas, reformeras eller bara sakta försvinna som ett särskilt profilerat inslag i en allmän kristenhet? En av de avgörande frågorna för Svenska kyrkan i det nya millenniet är helt enkelt vilken självförståelse hon har och hur hon därmed uppfattar sig själv i relation till andra kyrkor.

Tes 2: Svenska kyrkans lutherska identitet är låg.

Det finns förmodligen ingen säker kunskap om hur omfattande den lutherska identiteten är; jag tror den är låg. Okunskapen i Svenska kyrkan om det lutherska är generellt sett stor. Man kan t.o.m. fråga om SvK verkligen är luthersk. Det naturliga svaret är givetvis ja. I nya officiella dokument sägs att kyrkan är ett evangeliskt-lutherskt trossamfund.² Det anges att till Svenska

kyrkans grundläggande dokument hör de lutherska bekännelseskriterierna. Kyrkan tillhör Lutherska Världsförbundet, och det finns fortfarande teologer, präster och andra kyrkomedlemmar som känner till Luthers teologi och senare luthersk tradition. Svenska kyrkan är officiellt en luthersk kyrka.

Sedan detta ja-svar är avklarat återstår dock den verkligt intressanta frågan: är Svenska kyrkan i praktiken och sin teologi en luthersk kyrka? Jag tänker då på t.ex. gudstjänsten, förkunnelsen, undervisningen, lärouvecklingen, åsikterna, tros läran och etik läran hos dem som innehar kyrkans tjänster och uppdrag, och överhuvud hos kyrkomedlemmarna.

Det är ingalunda enkelt att avgöra om Svenska kyrkan är luthersk eller ej i denna mening, bland annat av den anledningen att vi inte har några klara kriterier för att avgöra frågan och ingen säker kunskap om läget i allt det som omfattar denna kyrka.

Ett första kriterium kunde vara att den som kallar sig luthersk är luthersk, men det bör onekligen vara något mer. Annars kan ju en kyrka som övergivit centralt lutherska uppfattningar och snarast är reformert eller ortodox kalla sig luthersk. Man kan därmed inte heller bara påstå att det som uttrycks i en luthersk kyrkas förkunnelse och gudstjänst är det lutherska, även om detta är en ofrånkomlig dimension i identitetsskapandet och även om det i praktiken ibland fungerar så.

Ett andra kriterium är att teologin i Svenska Kyrkans Bekännelseskriter (SKB) är den norm mot vilken luthersk identitet skall prövas. Här råder litet oklarhet, men jag tror inte att detta är det sätt på vilket SKB bedöms officiellt. Dessa skrifter brukar ju sägas vara vittnesbörd av de då levande om hur dessa utlade tron. Men vilken normativ funktion SKB har i kyrkan är inte helt klart.

Ett tredje kriterium kunde vara att Luthers egen teologi är normen. Men för det första rymmer den mycket som SvK inte bejakar idag. För det andra får det då anges vad i Luthers teologi som skall vara kriteriet. Även detta skulle bli ganska ahistoriskt. Men på vilket sätt är då Luthers teologi normativ för en luthersk kyrka? Hur mycket och vad i Luthers teologi behöver SvK stå för att hon skall anses vara luthersk?

² «Svenska Kyrkan är ett evangeliskt-lutherskt trossamfund som framträder som församlingar och stift.» 1§ i Lag (1998:1591) om Svenska kyrkan. Jfr rubriken över Första avdelningen i Kyrkoordningen: «Svenska kyrkan som evangeliskt-lutherskt trossamfund».

Ett fjärde kriterium kunde vara luthersk tradition, men denna är ju mångfaldig och innehåller allt från strängt konfessionella och konservativa till liberalt folkkyrkliga.

Ett femte kriterium kunde vara att kyrkan anger ett antal grundsatsar i teologi och kyrkoliv och säga att om dessa uppfylls, så är en kyrka luthersk. Det kunde t.ex. vara läran om rättfärdiggörelsen och om sakramenten, men räcker det och är det verkligen rimligt? Numera gör man ej sällan just så.

Jag ställer frågan och är inte säker på svaret. Frågan kvarstår om vad vi med en osäker terminologi kan kalla luthersk identitet verkligen finns och vad den i så fall innebär. Det finns tecken på att Svenska kyrkan är på väg bort från vad jag uppfattar som en luthersk läroposition i flera frågor. Att grupper av präster och andra i kyrkan har uppfattningar som knappast överensstämmer med centrala inslag i Luthers och luthersk traditions teologi torde vara klart. Exempel på sådana frågor, där uppfattningar som inte är tydligt lutherska finns, är bibelsyn, ämbetssyn och nattvardssyn. Kyrkomedlemmarnas medvetenhet är överlag mycket ringa, vilket beror på medlemsstrukturen.

En tradition utvecklas. Frågan uppkommer som sagt efterhand hur mycket som tål förändras för att det skall vara någon rimlig mening att kalla kyrkan luthersk. Jag menar inte att idealet är att Svk har exakt den uppfattningen Luther hade i alla frågor — det vore verkligen illa! Min poäng är som sagt inte att en tradition och dess läroutveckling inte kan eller bör utvecklas. Frågan är snarare hur mycket som kan förändras av det genuina utan att traditionens identitet går förlorad och hur mycket som verkligen har förändrats.

Och den ännu större frågan är: låt vara att mycket har förändrats, att den lutherska identiteten är svag: vad gör det? Är inte det viktiga att kyrkan fungerar, att den är kristen? Eller hur skall vi se på det? Svenska kyrkans lutherska identitet bör onekligen öka, men det behöver inte innebära en ökad konfessionalisering, tvärtom. Jag håller inte för otroligt att en fördjupad insikt i Luthers centrala ärenden leder till en ökad allmänkristen hållning.

Vi skall lägga märke till att en stark tradition inom Svk inte velat markera det särskiljande i

luthersk teologi utan snarare det allmänkristna.³ Svenska kyrkan har sett sig som en gren av den allmänneliga kristna kyrkan och det lutherska är till för att framhålla det centralt och allmänt kristna. Har man denna hållning, blir det till slut inte så viktigt med det särskiljande lutherska. Jag kommer tillbaka till det.

Tes 3: Svenska kyrkan har påbörjat ett arbete med identitetsfrågor, som bör få större genomslag. Detta sker bland annat i ekumenisk dialog.

Exempel är det tioåriga s.k. bekännelsearbetet, som ledde fram till *Stora boken om kristen tro*, och från senare tid framför allt den nya kyrkoordningen med dess teologiska inledningstexter. Vidare finns beslut och uttalanden från kyrkomötet, läronämnden, biskopsmötet, teologiska kommittén samt organisationer, nämnder och andra styrelser i stiftet, församlingarna och på riksplanet. Utöver dessa mer teoretiska dokument finns det som pågår i kyrkans praxis, som i praktiken är den kanske främsta formen för identitetsskapande: gudstjänst, förkunnelse, dop, nattvard, bikt, undervisning, bön. Vilken normativ ställning sådana lärodokument och sådan praxis har är teoretiskt och praktiskt ganska oklart och bör kanske klargöras.⁴

Får jag erinra om den nya Kyrkoordningens portalparagraf och dess teologiska inledningstext, ur vilken följande citeras:

«Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära.

Den kristna kyrkan bekänner en enda Gud — Fadern, Sonen och den heliga Anden — som skapar, frälser och ger liv. Svenska kyrkan är en del av den världsvida kyrkan och delar en kristna bekännelsen och lovsången till en treenig Gud.

Kyrkans centrum och livskälla är Jesus Kristus och evangeliet om honom. Det leder människan

³ Jfr Göran Bexell, *Teologisk etik i Sverige sedan 1920-talet*, 1981, s. 180.

⁴ Jag lämnar här den diskuterade och principiellt viktiga frågan om vilka de andra bejakade dokument är som Svenska kyrkan bejakat och vilken normativ status dessa skall ha. I Kyrkoordningens 1 kap. «Inledning» finns formuleringen om hur läran uttrycks även i «... andra nutida dokument som kyrkan har bejakat.»

till gemenskap med Gud, som är hennes ursprung och mål. Hos Gud finns ett outtömligt djup av vishet, nåd och kärlek. Kyrkans tro innebär en grundläggande tillit Gud och bygger på Guds väldiga handlingar, som är omvittnade i Bibeln och människorna i deras liv. Tron har ett från det apostoliska arvet överlämnat innehåll som kyrkan för vidare och som blir till en personlig erfarenhet i människornas liv.

Tron uttrycks i bekännelsen i ord och handling. Under kyrkans historia har tron uttryckts i nya formulerade bekännelser, när situationen har krävt det. De tre äldsta trosbekännelserna har en särställning som allmänkyrkliga uttryck för trons och kyrkans kontinuitet genom tiderna. Svenska kyrkan tillhör den evangelisk-lutherska traditionen med den augsburgska bekännelsen från 1530 som förenande bekännelsesdokument. Bekännelseskriterierna från reformationstiden är vägledande vittnesbörd om hur tron utlades som svar på den tidens frågeställningar.

Kyrkans lära formuleras genom den teologiska reflektionen över vad tron och bekännelsen innebär. Det är en uppgift för enskilda kristna och kyrkan att i varje tid på nytt leva sig in i trons djup och klargöra dess innebörd. Läran uttrycks i trosbekännelser, i skrifter från kyrkans historia, i gudstjänstböcker och andra nutida dokument som kyrkan har bejakat.

Varken trosbekännelserna eller läran är föremål för tro. De redovisar vad kyrkans övertygelse består i och utlägger tron. I fortlöpande samtal med andra traditioner, i förkunnelsen och gudstjänsten fortsätter kyrkan att utlägga sin tro.⁵

Svenska kyrkan har således försökt få igång en ökad verksamhet, när det gäller läroutvecklingen. Inte minst där skall det sökas hur hon uppfattar sin identitet idag och där finns en hel del ansatser och ställningstaganden i enskilda frågor. Den som vill ge sig in i debatten bör känna till detta. Arbetet sker i medvetenhet om många problem och bör få större genomslag i kyrkan, särskilt bland dess förkunnare och lärare.⁶

En av de främsta områdena att vinna identitet på är dialogen med andra kyrkor. Ett nutida exempel i Svenska kyrkans sammanhang är den

1992 ingångna Borgåöverenskommelsen mellan tolv kyrkor, nämligen de anglikanska kyrkorna i England, Skottland, Wales och Irland samt de lutherska kyrkorna i Norden och Baltikum. I deklARATIONEN erkänner man varandra på sex punkter, vilka måste uppfattas så att samtliga kyrkor anser dem vara centrala i kyrkoliv och teologi och därmed identitetsgivande. Om jag förvandlar dem till viktiga punkter som Svk ser det blir det följande:

1. Svenska kyrkan tillhör den allmänneliga kristna kyrkan.
2. Guds ord skall förkunnas rent.
3. Dop och sakrament skall rätt användas, samt
4. ämbetena, tillsynsfunktionen och biskopen ses som vittnesbörd om enhet och kontinuitet.

Dessa punkter har varit och är viktiga för Svk i ekumeniska relationer. De visar onekligen på ett minimum, om än ett centralt minimum. Frågan är om de räcker som lärogrund för kyrkans identitet; jag tror knappast det. Dessutom bekräftar punkterna min uppfattning att om detta är det typiskt lutherska, är det knappast särskiljande utan snarast minimalt och allmänkristet.

Mycket i Svk:s lärobildning är tillfälligt och osystematiskt. Det finns en mångfald uppfattningar i kyrkan själv och det råder osäkerhet om vilken lära som skall gälla. Det råder också oklarhet om man skall ha någon läroidentitet alls utöver den som antas ligga i gudstjänstliv och förkunnelse. Somliga menar väl att det räcker med att evangeliet klart förkunnas och sakramenten delas ut; därutöver skulle det inte behövas någon lära. Den uppfattningen delar jag inte. Vad som behövs är en rejäl teologisk genomgång som ett komplement till *Stora boken*. Det är också av största vikt för kyrkans framtida identitet att hennes teologi inte anpassas alltefter vad som befins lämpligt i kyrkopolitiska och juridiska överväganden.

⁶ Några viktiga dokument är *Kyrkoordning för Svenska kyrkan*, i Svenska kyrkans utredningar, 1995:7; *Svenska kyrkans grundläggande dokument. Betänkande av kyrkoordningsskommittén*, 1991. Jfr även *Läroansvar i kyrkan — teologisk belysning*. Rapport från en arbetsgrupp vid de teologiska fakulteterna. Ds C 1987:13.

⁵ *Kyrkoordning — med angränsande lagstiftning för Svenska kyrkan*, 1999, s. 13.

Tes 4: Mycket i luthersk tradition är hårt situationsbundet och har inget egenvärde i en luthersk kyrka.

Varför skall ni hänga upp er på Luther? — så frågades en gång en medlem i SvK, och vad är svaret? Den specifikt lutherska reformationen är slut, men SvK lever i en luthersk tradition och i nya relationer med andra kyrkor, även med den kyrka som förorsakade reformationen.

Luther avsåg inte skapa en lutherdom, bara att reformera kyrkan. Som all annan teologi är Luthers präglad av hans kontext. I högsta grad är Luthers syn bestämd av hans ständigt närvarande konflikt med den dåtida kyrkan och hennes ledning, representerad av påven i Rom. Luther menade att kyrkan hade sparat ur och kommit bort från källorna. Kyrkans tradition och praxis hade till slut skymt det centrala, evangeliet om Kristus och människans frälsning, så att ett kraftfullt återförande till det centrala behövdes, om än under konflikt. Detta blev reformationen, dvs. återformningen av det centrala. Det som en kyrka kunde beskriva som en splittring, kunde den andra beskriva som en nödvändig reformation.

När Luther utformade sin teologi skedde det därför i en konflikt, där han tvingades att argumentera mot kyrkan och hennes tunga tradition. Han fick gå till det som för honom var källan, nämligen Bibeln. Som den professor i bibelkunskap han var fick han utlägga Bibeln utifrån sin tolkning och med hänsyn till då aktuella stridsfrågor. Mot dåtida kyrkliga auktoriteter satte han Bibelns auktoritet och ytterst det han uppfattade som det centrala, som han ofta kallade evangeliet. Han vann då en kristen allmängiltighet i sin bibeltolkning och teologi, just eftersom han tolkade något centralt i Bibeln. Samtidigt var han således polemiskt bestämd, vilket i lika hög grad också gäller alla hans motståndare, dvs. påven, svärmarna och rigoristerna — och för övrigt alla som utformar en kristendomstolkning.

Denna dubbelhet av centralt kristet och speciell polemik-bestämdhet är ett genuint tolkningsproblem för lutherdomen idag att förhålla sig till. Motsvarande problem har alla andra kyrkotraditioner. Alla kyrkor och samfund menar sig stå för något allmängiltigt och genuint kristet, samtidigt som det finns något specifikt och situationsbestämt hos var och en. Jag är med-

veten om att själva distinktionen mellan allmängiltighet och polemik-bestämdhet kan ifrågasättas, eftersom all teologi är präglad av sin kontext. Det är ändå — med denna insikt som bakgrund — möjligt att urskilja några temata som mer polemik-bestämda än andra; jag kommer snart in på några exempel.

Till saken hör att de religiöst-sociala förutsättningarna för konflikterna i allmänhet är borta, men konflikterna cementeras i traditionen och kommer efterhand att leva sitt eget konstlade liv utan att de är levande i nuets socialt-religiösa verklighet. De hålls vid liv av traditionsbärarna (präster och teologer) för att markera identitet och egenart och blir föremål för oändliga samtal och förhandlingar som ibland efterliknar politiskt maktspel.

Det krävs mycket frihet och självövervinelse från båda sidor för att uppge en sådan ofruktbar polemisk teologi. Ett sätt att övervinna låsningen är att tillsammans reflektera över hur budskapet idag skall framstå som ett frihetens budskap.

Tes 5: Svenska kyrkan och lutherska kyrkor bör pröva vad som kan överges respektive bevaras och förnyas.

Eftersom den polemiska situationen i allmänhet är försvunnen kan vi vanligen lämna polemiken bakom oss. Om oenigheter kvarstår skall de klargöras. Det som uppfattas som centralt och ouppgivit, kanske allmängiltigt, kan däremot vara det lutherska bidraget i samtalet mellan kyrkorna.

Den okunskap som råder om Luther och dennes teologi och om luthersk tradition måste övervinnas, om SvK skall kunna ta ställning och förhålla sig kreativt till sin egen tradition. Kyrkan måste fram till sin traditions källor: det rena och klara evangeliet, förkunnelsen av den levande Kristus, Guds suveräna nåd.

Men vad händer om den lutherska polemikprofilen överges, mer eller mindre? Förlorar inte Svenska kyrkan åtminstone sin lutherska identitet, i den mån hon har någon? Jo, till en del. Har det någon större betydelse? Har det egentligen någon betydelse om det lutherska projektet är slut? Egentligen inte, men frågan kan inte besvaras av de lutherska kyrkorna själva utan bara av

flera kyrkor tillsammans, som samtalar om gemensamma reformerande uppgifter.

Den stora frågan avgränsar jag här till några korta exempel på diskuterade frågor, som samtidigt generellt sett är viktiga för kristendoms-tolkningen. Frågan är vari polemik-bestämdeheten består och om den kan överges till förmån för en mer kreativ hållning och vad som är bärkraftigt i en allmänkristen, ekumenisk dialog.

Tro och gärningar. En nerv i Luthers teologi var dess polemik mot idén att människan kunde göra sig förtjänt av Guds nåd. Hon kunde inte meritera sig för Guds rike, inte ens med många avlatsbrev, böner, mässor, liturgier eller moraliskt värdefulla handlingar.

Parollen blev som bekant «bara tron» (*sola fide*). Den stora frihet som följer av detta är något som bör gälla i en luthersk kyrka, om det förstås på rätt sätt. Däremot har praxis och tänkande om meritering inför Gud inte en så stark ställning idag att en sådan oehörd kraft behöver sättas in just här. Polemik-bestämdehetens negativa sidor kan vi lämna bakom oss, men om nutida tendenser till möjligheten att s.a.s köpa sig salighet — ekonomiskt, religiöst eller moraliskt — dyker upp, finns all anledning att bedriva kritik.

Det finns ingen anledning att spela ut tron mot gärningarna. Båda är viktiga, precis som Luther menade. Hans texter är fyllda av påståenden om de goda gärningar som krävs av människan, men poängen är att det är tron i betydelsen tillit till Gud som ytterst gäller inför Gud själv och att de gärningar Gud vill ha görs med hjärtats tro som grund.

Traditionens onödigt kvardröjande rädsla för mänsklig och andlig mognad och växt borde definitivt försvinna och uppfattningen att människan kan utvecklas, göra andliga övningar och tränas i dygder i stället befrämjas. Tron är inte hotad av gärningarna, inte heller av de andliga övningarna. Det finns en paradox, även i bibeltexterna: å ena sidan sägs att människan skall arbeta på sin frälsning, å andra sidan är det Gud som verkar allt.

Bibeln är i allmänhet fri i förhållande till en överdrivet luthersk observans om tro och gärningar. Ofta framhålls i Bibelns berättelser gärningarnas stora betydelse. Det verkar som att vid himlens port skall denna distinktion inte vara så

avgörande som man ibland kan lockas tro av den lutherska dogmatiken.

Läran om rättfärdiggörelsen har nära samband med läran om tro och gärningar. Läran att människan blir gjord rättfärdig av skänkt tro och inte av gärningar har uppfattas som själva poängen i det lutherska och får också sägas tillhöra det allmänkristna.

I luthersk tradition har det funnits en ensidig fixering vid denna lära som om den är det enda viktiga eller det enda som kan uttrycka Guds handlande och storhet. Å ena sidan är läran verkligen centralt kristen och bör givetvis förkunnas på central plats. Å andra sidan finns det flera olika sätt att uttrycka vad som uppfattas vara centrumbildningar i det bibliska och kristna. Redan i bibeltexterna uttrycks Guds suveräna verksamhet och nåd på olika sätt, så någon ensidighet behövs inte heller på denna punkt.⁷

Till de mest glädjande ekumeniska processerna i nutiden hör att lutherska och katolska teologer och kyrkor samtalat sig fram till en nästan enig uppfattning om rättfärdiggörelsen. Gamla fördömanden tas tillbaka och man upptäcker hur mycket man kan enas om som något allmängiltigt kristet i denna lära. Det är å ena sidan ganska uppseendeväckande med tanke på dessa avgörande konflikter på 1500-talet. Å andra sidan är det märkligt att gamla strider får leva så länge i traditionerna, utan någon större verklig betydelse. I andra sammanhang klarar man ofta upp gamla konflikter på några månader, här tog det över 400 år.

Bibel och tradition. Gentemot traditionens läroutveckling satte Luther Bibeln som auktoritet, dvs. Bibeln enligt hans egen tolkning med rättfärdiggörelseläran i centrum. «Endast Skriften» blev den i senare luthersk tradition ofta hörda principen.

Bibeln blev på detta sätt starkt normativ, vilket sedan fortlevt i luthersk tradition. Det lutherska blev dock självt efterhand en tradition och en starkt normativ tradition. Det är alltså inte bara Bibeln som gäller rakt upp och ner utan Bibeln tolkad enligt luthersk tradition och utifrån en under 1600-talet alltmer utvecklad syste-

⁷ Bland annat denna aspekt framhölls i läronämndens yttrande angående det ekumeniska dokumentet om rättfärdiggörelseläran.

matisk läroutveckling. I praktiken är det nästan alltid så att först kommer traditionen och kontexten och sedan läser och hör man texten, tolkad genom kontextens tradition.

Vi får ta hänsyn till de insikter som bryter upp fixeringen vid antingen Skrift eller tradition. Det finns ett nödvändigt samspel som måste tas med i det teologiska tänkandet. Denna insikt måste få prägla även det lutherska, dels så att en orealistisk «endast Skriften» princip uppges, dels så att det klargörs vari luthersk tradition, särskilt i bibeltolkningsfrågor, består.

Hur används då Bibeln i luthersk traditions-tolkning? Det är en kombination av stark bundenhet till det som uppfattas som budskapet, Guds ord i Bibeln, och en stark frihet i förhållande till det som uppfattas som inte klart drivande Guds Ord, som mindre centralt. Det är Gud och Guds handlande i Kristus, och budskapet om honom och frälsningen, evangelium, som är centrum. Sedan finns det mycket i texterna som mer illustrerar det centrala eller som inte är så tydliga i det centrala.

Därför: relationen mellan Skrift och tradition bör vara en kreativ dialog och inte en stereotyp låsning vid antingen — eller. Om det lutherska är en sådan låsning bör det genast överges. Det leder till såväl större självinsikt som mer allsidigt bibelbruk och detta är något allmänkristet. Däremot bör dubbelheten av bundenhet och frihet till Skriften inte överges, inte heller den dynamiska synen på det levande ordet, *viva vox*, Guds Ord, som finns i Bibeln och sedan lever i kyrkans förkunnelse. Uppfattningen att den tolkade Skriften är normativ instans i kyrkan bör inte heller överges.

Vem har auktoriteten och beslutsrätten i kyrkan? Frågan vem som bestämmer i kyrkan är på sätt och vis en sekundär fråga, eftersom alla egentligen skall tjäna varandra i kyrkan, om man skall ta Jesu ord på allvar. Så enkelt är det inte i verkligheten och alla vet att det hela tiden utövas makt. Detta är inget fel med det, men frågan är vem som skall bestämma och hur och varför. Jag begränsar mig här i huvudsak till centrala beslut om kyrkans lära och identitet.

Om vi förenklar finns beslutsmakten i frikyrkliga traditioner mycket i enskilda församlingar men alltmer i gemensamma konferenser. Dessutom är det ofta pastorerna i praktiken som

beslutat. I princip har det varit en demokrati av troende.

Enskilda individer har haft en stark position i lutherska kyrkor, men där finns också kyrkomöten, kyrkoråd och andra beslutsorgan. Mycket i lära och särskilt moral har dock lämnats åt enskildes avgörande, vilket fungerande bättre förr i det lutherska enhetssamhället.

Ämbetet, hierarkiskt tänkt, ytterst biskopskollegiet och påven, har beslutsmakten i den romersk-katolska kyrkan. Där finns således ingen de troendes demokrati utan en ämbetets hierarki med centraliserad beslutsakt.

Vem bör besluta i den evangelisk-lutherska Svenska kyrkan? Låt oss börja med frågan var auktoriteten, som inte behöver vara samma sak som beslutsfunktionen, finns. Auktoriteten ligger enligt luthersk synsätt utanför varje enskild person, ämbete eller beslutande församling — och så borde väl alla kristna se det. Auktoriteten finns hos Gud och i evangeliet om Jesus Kristus. Allt är underställt evangeliet, även kyrkomöte och läronämnd, biskopar, präster och kyrkopolitiker, församlingar och enskilda individer och deras samveten.

Detta är såvitt jag förstår en genuint luthersk ståndpunkt, tillämpad i Augsburgska bekännelsen och dess Apologi. Där skiljs t.ex. mellan biskopar som handlar i överensstämmelse med kyrkolagen respektive evangeliet. Ingenting kan grunda «ett biskopsvälde vid sidan av evangeliet».⁸ I Augsburgska bekännelsen heter det att biskoparna inte har «makt att föreskriva något i strid mot evangeliet».⁹ Så skulle inte alla katoliker resonera, eftersom det som biskopar och påven föreskriver uppfattas som i samklang med evangeliet.

Detta gör att vare sig man har demokrati eller en hierarki som beslutsform finns något som relativiserar beslutsfattarnas befogenheter, nämligen evangelium. Det är Gud som har kyrkan i sin hand, inte tvärtom. Förlåtelsens ord gäller, även om kyrkomötet beslutar något annat. Kyrkliga byråkratier kan vara bra att ha, men det är evangeliets anda som skall råda.

⁸ «Augsburgska bekännelsens apologi», i *SKB*, 1957, s. 305.

⁹ «Augsburgska bekännelsen», i *SKB*, 1957, s. 85.

Vem har beslutsrätten i kyrkan, även om auktoriteten finns i evangeliet? För en luthersk kyrka gäller av tradition och med fortfarande giltiga och goda skäl att alla döpta kyrkomedlemmar (som bekänner sig till tron) har rätt och möjlighet att vara med i besluten. Den som vigs till kyrkans uppdrag får ingen särskild utrustning eller insikt som gör att den personen skall bestämma.

I denna mening råder och bör råda vad jag vill kalla en kyrkans demokrati. Det är en bättre beteckning än allt tal om en dubbel ansvarslinje. Kyrkans demokrati är inte identisk med en folkets demokrati, som råder i samhället och där all makt utgår från folket. Det finns i kyrkan något givet i utgångspunkten som alla har att ställa sig under, nämligen auktoriteten. De som vigts till präster och biskopar har ett särskilt ansvar för att tron och läran bevaras levande och äkta. Kyrkan bör ta hänsyn till detta i sin beslutsprocess. I själva verket är det nödvändigt för Svenska kyrkans framtid att hennes lärobildning och teologi överhuvud blir klar och tydlig och förankrad i klassisk biblisk-kristen tro. Kyrkans organisation måste innehålla inslag som möjliggör en prövning av detta. Att biskopar och präster inte tillförsäkras beslutsfunktion i kyrkomötet är ett av exemplen på att SvK inte tar teologin och lärobildningen på riktigt allvar.

Den lutherska form för beslutsfattande som jag här skisserat tillhör det som svårligen kan överges. Även om den polemiska situationen visavi påven är borta, och även om intressanta samtal förs om dessa frågor i samband med encyklikan *Ut unum sit*, 1995, kan, menar jag, denna uppfattning knappast förhandlas bort. Här finns därför en skiljelinje mellan traditionerna, möjligen en kontroversfråga, men här pågår intressanta samtal.

Tes 6: Svenska kyrkan bör i ekumeniken och överhuvud föra vidare sådant som är inte är så polemikbestämt utan mer allmängiltigt.

Tesen innebär att just en luthersk kyrka kan överge det alltför polemikbestämda och i stället positivt utveckla det konstruktivt allmänkristna och centrala. Jag knyter då an till den nämnda luthertraditionen inom SvK, representerad av särskilt den tidigare s.k. lundateologin. Här ville

man inte markera det särskiljande i luthersk teologi utan snarare det allmänkristna; om och hur man lyckades är en annan fråga. Svenska kyrkan har sett sig som en gren av den allmänliga kristna kyrkan och det lutherska är till för att framhålla det centralt och allmänt kristna. Har man denna hållning, blir det inte så viktigt med det särskiljande lutherska. Svenska kyrkan är i detta avseende egentligen inte så typiskt luthersk, jämfört med många andra lutherska kyrkor, som är mer konfessionellt särskiljande.

Egentligen är den lutherska profilen att reformera den ena kyrkan tillbaka och därmed samtidigt fram emot källorna. Det finns inget egenvärde i att det finns en speciell luthersk kyrka, lika litet som det ur luthersk synpunkt är någon särskild poäng med att det finns en romersk-katolsk eller en ortodox kyrka eller olika pentecostala kyrkor.

Det finns onekligen en stor variation inom lutherdomen. I mer konfessionellt-lutherska kyrkor tycks vara ett egenvärde att vara luthersk i även polemikbestämd mening. Svenska kyrkan har dock i ekumeniska sammanhang framträtt som en värnare mer om det allmänliga än om det särskiljande och polemikbestämda lutherska; jag menar att detta är enda rimliga hållningen. I detta avseende har hon fått en profil, internationellt sett, gentemot andra lutherska kyrkor.

Med ekumeniskt perspektiv innebär det att alla kyrkor borde ha samma synsätt, inte bara romersk-katolska kyrkan utan också t.ex. frikyrkorna, som har samma numera ofruktsamma polemikbestämhet i sina traditioner.

Tes 7: Det gemensamt kristna är avgörande i dagens situation. Den främsta uppgiften för en kyrka idag är att tolka vad kristen tro och kristet liv innebär, att hitta den kristna vägen överhuvud i vår kulturella-samhälleliga situation.

I den nya situationen finns en grundläggande och för alla kyrkotraditioner gemensam fråga, nämligen: Vad betyder det överhuvud att vara en kristen kyrka i dagens samhälle?

Denna uppgift förenar kristna kyrkor och samfund. Ekumenik blir ofta diplomatiska förhandlingar, men detta är något annat. Främst genom att man gemensamt tar sig an de enorma

uppgifter som ligger och väntar i dagens samhälle kan kyrkorna vinna nya kristna identiteter. Jag deltog för några år sedan i en ekumenisk grupp med uppgift att skriva ett dokument i aktuella och principiella moralteologiska — etiska frågor. Det gick att finna enighet i både generella och i enskilda frågor.

Målet för ekumeniken är inte att alla skall bli lika, inte ens en och samma stora kyrka. Redan från början, dokumenterat i NT, fanns olika kontextuella tolkningar av Jesus Kristus. Den ekumeniska rörelsen i Kyrkornas världsråd har onekligen fört många kyrkor närmare varandra men har inte lyckats förena protestantiska, katolska och pentecostala kyrkor — hur det är med ortodoxa är väl mer osäkert. Nu är man mer inne på att låta kyrkorna vara olika, även inom Kyrkornas världsråd, och i stället bilda ett forum för kyrkorna, där man träffas som olika familjer och inte behöver bli ense om allt. Om detta är ett bakslag eller en framgång kan diskuteras. Det får framtiden visa.

Tes 8: Svenska kyrkan måste bli tydlig i sin kristna och teologiska profil.

Svenska kyrkan har en folkkyrkotradition att ta ställning till. Hon kan inte leva kvar i föreställningen att det relativt höga formella medlemskapet innebär att hon är en hela folkets kyrka. Kyrkan får kontakt med många vid främst dop, vigsel och begravning, men det är gruppen trogna kyrkbesökare som på allvar kan räknas. Även som en mindre kyrka bör hon ha en generositet i sina erbjudanden och sin attityd och givetvis en folklig förankring, men det måste kombineras med ökad tydlighet och med vissa krav. Den nya situation jag skissade inledningsvis kräver automatiskt ökad profilering och det är bara bra för kyrkan själv.

Jag vill gärna markera att kravet på tydlighet inte är detsamma som viss tydlighet, dvs. vissa ställningstaganden för eller emot något. I den allmänna debatten men också i kristen tradition förbinds tydlighet ofta med att man har t.ex. en konservativ inställning i lärofrågor, men det är givetvis inte nödvändigt. Ökad tydlighet kan vara att tydligare markera en öppenhet — vad detta begrepp kan innebära — men det är enligt

min mening inte en tillräcklig markering. Det behövs mer.

Vad SvK ur teologisk synpunkt främst behöver är en genomarbetad, ökad klarhet och tydlighet i de stora grundläggande teologiska, inklusive de etiska frågorna överhuvud. Vilka bilder av Gud är det som förmedlas? Vilka uppfattningar och läror finns i kristologin, pneumatologin, ecklesiologin, etiken osv? Vad förkunnas, vad lärs, vad tror präster och kyrkoberesökare och framför allt: Vilken är kyrkans tro, bekännelse och lära? Här finns den på sikt kanske mest förödande urholkningen i utvecklingen. Bara om en kreativ hållning till och ett liv i de stora teologiska frågorna återerövas i kyrkans eget liv och därmed förbinds med hennes gudstjänst, bön och meditation, kan Svenska kyrkan få tillbaka sin delvis förlorade teologiska identitet.

Det är en ganska naturlig inställning att kyrkan lyssnar på vilka erfarenheter, gudsbilder och Kristus-uppfattningar människor har, och för dialog, men den attityd som innebär att SvK inte har några svar eller några bestämda uppfattningar i dialogen är antingen orimlig eller intellektuellt ohederlig. En av de kritiska frågorna i den katolska tidskriften *Signums* ledare nyligen berörde just detta viktiga område för kyrkans identitet.¹⁰ En sådan platt inställning kan vara ett tecken på osäkerhet i grundfrågorna.

Man skall också observera att denna delande och lyssnande hållning inte alltid används i de egna inre frågorna, eller den inomkyrkliga ekumeniken. Här är det i stället mycket bestämda och ibland exkluderande uppfattningar som förs fram. Det är alltid svårast med det som närmast inpå. Ute i världen är det lättare att tala om dialog och samarbete med andra kyrkor, men det är alltid hemma, i kyrkans egen praxis, som det är svårare att praktisera det. De svåra teologiska oenigheter och osäkerheter som tycks råda inom SvK borde inom kyrkan själv leda till samma ekumeniska hållning som kyrkan officiellt har till andra kyrkor.

Om SvK mer går in för att få en genomarbetad teologi som ett led i sin verksamhet, skulle också ett annat tecken på bristen på teologisk substans kunna försvinna. Svenska kyrkan,

¹⁰ «Tre frågor till Svenska kyrkan», ledare i *Signum* nr 7, årg 25, 1999.

framför allt många av dem som deltar i debatten, svänger alltför enkelt med i samhälls- och kulturdebattens decennium-svängningar. Nyss var det samhällsengagemang, ökat bistånd och solidaritet som gällde, nu är det andlighet och mystik — som i samhället så också i kyrkan. Allt detta skall i stället finnas samtidigt och bearbetat på ett teologiskt djuplodande sätt, invävt i kyrkans liv, i vardagen, i liturgin. Detta är en trovärdighetsfråga och den kan få sin lösning bara om kyrkan lever med hela sitt trosarv samtidigt i en kreativ dialog. Det kan inte heller få vara så att enskilda individers personliga utveckling och tillfälliga engagemang i olika delar av kristen tro skall få dominera så som ofta sker. Kyrkan har en gemensam tro och tradition.

Är det lutherska projektet slut?

Svaret får bli både ja och nej. Mycket i polemikbestämd teologi och praxis är redan övergivet och kan fortsatt överges. I andra, mer allmänkristna ståndpunkter, har traditionen en uppgift, men den är paradoxalt nog inte unikt luthersk. Jag har visat några exempel på detta. Det som är ensidigheten i lutherdomen och som orsakas just av att Luther polemiskt vände sig emot vissa förhållanden kan överges. Den lutherska ensidighetens tid borde vara förbi. I samtal och samarbete med andra kyrkor får man se vad detta leder till. Sådana samtal är igång sedan länge. Motsvarande gäller för andra kyrkor.

Därför kan den lutherska traditionen försvinna så snart reformeringen är fullgjord, och frågan är om den uppgiften är slutförd. På ett sätt är reformeringen aldrig fullgjord. Att reformera den världsvida och allmänliga kyrkan är en uppgift som den lutherska delar med alla kyrkor. I den gemenskap som uppstår i den gemensamma kristna uppgiften kan sådana nya erfarenheter uppkomma som leder till att nya kyrkofamiljer växer fram.

Hur bevaras den evangelisk-lutherska identiteten? Det är inte så enkelt att svara på, eftersom en tradition alltid är och skall vara en levande storhet. En identitet är inte en statisk storhet. Den vinnas och bevaras och utvecklas genom nya relationer, händelser och konflikter. Till det på en gång ohanterliga men också mest fascinerande hör att vi aldrig kan veta varthän utveck-

lingen bär, bland annat av det enkla skälet — som framhölls inledningsvis — att identitet och tradition inte skapas genom administrativ planering utan genom det centrala i kyrkans liv, hennes tro och praxis, gestaltade inte minst i hennes gudstjänster och sociala handlingar. Kanske kan ett återförande till det centralt lutherska leda till ett närmande till andra kyrkor på en väg där också dessa andra söker sig till sina källor. Då blir frågor om konfessionella särarter sekundära, vilket kan leda till organisatoriska förändringar.

Det kan diskuteras vad som är en vidareutveckling av det som är genuint i traditionen respektive vad som kan vara ett brott mot traditionen. Jag har visat på bara en väg att behandla frågan: det som är en negativ fixering vid den polemiska situationen kan överges, om kyrkan finner det motiverat, och det centralt kristna och bärande i nutiden förs vidare.

Det allmängiltigt kristna bör däremot befrämjas i nya tolkningar. Här gäller regeln att bara genom att vidareföra kan man ibland hålla traditionen vid liv. Paradoxalt nog kan en traditions innehåll ibland överleva bara genom att de socialt-religiösa formerna kring traditionen uppges. Överhuvud har fixeringen vid Luther och dennes uppfattning haft en dubbel roll i Svenska kyrkan. Å ena sidan har det givit en gemensam referenspunkt med en åtminstone under några århundraden slagkraftig teologi och kyrka. Å andra sidan har det inneburit en negativ ensidighet, eftersom kristendomen är större än lutherdomen. Det är precis som om katolska kyrkan skulle hänga upp sig vid en enda påve eller som om kristenheten i stort skulle följa endast aposteln Paulus. Ensidigheten i projektet har börjat tona ner och det är en god utveckling.

Svenska kyrkan är en «evangelisk-luthersk» kyrka. Med «evangelisk» — den första och grundläggande beteckningen — menas att det avgörande i Svenska kyrkan är evangeliet, budskapet om Jesus Kristus och frälsningen genom honom, och att detta är något som ges människan genom Guds nåd. Med «luthersk» syftas givetvis på att kyrkan är en del av den till Luther knutna reformrörelsen inom den allmänliga kyrkan, men poängen med denna rörelse är just att peka på evangelium som den allmänliga kyrkans centrum och i alla frågor avgörande instans.

Kyrkan är evangelisk-luthersk, men det viktiga är det evangeliska. Det lutherska är trots allt sekundärt. På samma sätt är enligt min mening för romersk-katolska kyrkan det katolska det

avgörande, medan det romerska är sekundärt. Det centrala för båda liksom för alla kyrkor är det katolska och det evangeliska.

Summary

The article discusses questions related to the identity of the Lutheran Church of Sweden. The need to clarify the Lutheran identity is more and more articulated in the new Swedish society, which is more secular, more religious pluralistic and more Christian pluralistic than before.

One of the theses is that the Lutheran identity of the Church of Sweden is rather low. It is, however, rather difficult to analyse the Lutheran identity because of the uncertainty of criteria: Luther's own theology or any part of it? Lutheran tradition, Lutheran confessional texts, or only some minimal theological statements?

It is argued that much in Lutheran theology and churches is very much connected to the polemical situation in Luther's lifetime. Such situation-bound polemics has no value of its own. It is a task for the Lutheran Church and all other Churches to identify what can be abandoned. The theology of justification, Bible and tradition, power and decision-making and other questions are discussed.

The task for the Lutheran Churches of today is to take up the central and common Christian tradition in ecumenical dialogue. The common and future tasks are greater than the historical and dividing conflicts of the past. The evangelical and the catholic are central, not the Lutheran and the Roman.

Respons till Göran Bexell

Den mångfaldiga historien – en kyrkohistorikers synpunkter

SINIKKA NEUHAUS

När frågan om Svenska kyrkans relation till den lutherska traditionen ställs söker kyrkohistorikern sitt svar i hur denna tradition har kommit till uttryck och uppfattats i olika tider och genom olika människor i Svenska kyrkans historia. Fokus ligger på vilka skillnader och förändringar över tid som märks på olika samhällsnivåer, på olika geografiska platser och bland människor av skilda klasser, ideologier, kön och åldrar. Kyrkohistoria kan vara såväl mentalitetshistoria, fromhetshistoria, teologihistoria som institutionshistoria. I det kyrkohistoriska perspektiv jag vill

lägga är det viktigt att tydliggöra *den mångfaldiga historien* genom att urskilja hur olika människor utifrån sin situation och tid har brukat en tradition eller kultur. Frågan blir hur olika människor och grupper i Svenska kyrkan upplevt, tolkat och brukat den lutherska traditionen/kulturen, vad i detta som skiljer eller förenar dem och vilka förändringar som härvidlag skett över århundradena. Varje försök till syntes måste således utgå ifrån att förändringar i samhällen och kulturer bestäms av mycket komplexa samspel mellan olika individer och grupper.